

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Юридичний факультет

Кафедра адміністративного
права та судочинства

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: «Фінансове право»

на тему: «Принципи та особливості соціального страхування»

Студентки групи ПР-35

Жданович Х.

Керівник: к.ю.н., доц. Вербіцька М.В.

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

Тернопіль – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ.....	6
1.1. Генезис і становлення системи соціального страхування.....	6
1.2. Поняття соціального страхування: наукові підходи та законодавче визначення.....	8
1.3. Функції, завдання та роль соціального страхування в забезпеченні соціальної безпеки.....	10
Висновок до розділу 1.....	13
РОЗДІЛ 2. ПРИНЦИПИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ В ПРАКТИЦІ.....	14
2.1. Загальноправові принципи соціального страхування.....	14
2.2. Спеціальні принципи соціального страхування.....	16
2.3. Реалізація принципів соціального страхування в нормативно-правових актах України.....	19
Висновок до розділу 2.....	21
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	23
3.1. Структура та суб'єкти системи соціального страхування в Україні.....	23
3.2. Специфіка окремих видів соціального страхування.....	25
Висновок до розділу 3.....	28
ВИСНОВКИ.....	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ... ..	33

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах соціально-економічної трансформації, викликаній як внутрішніми реформами, так і зовнішніми обставинами, соціальне страхування посідає ключове місце в системі соціального захисту населення України. Воєнний стан, масові переміщення населення, зростання безробіття, демографічні зміни та реформування трудових відносин зумовлюють потребу в гарантованій підтримці з боку держави у випадках настання життєвих ризиків. Соціальне страхування як одна з основних форм реалізації права людини на соціальне забезпечення набуває особливої значущості, оскільки саме воно забезпечує не лише матеріальну підтримку громадян, а й стабільність економіки загалом. Тому осмислення його принципів, особливостей організації, функцій та правової природи в сучасному правовому полі є вкрай актуальним і має практичне значення як для держави, так і для кожного громадянина.

Науково-практичне значення. Наукове значення роботи полягає у систематизації й узагальненні теоретичних підходів до поняття соціального страхування, його правової природи, принципів та інституційної структури. Практична цінність зумовлена тим, що дослідження містить пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання у сфері соціального страхування, а також дозволяє краще розуміти механізми функціонування страхових фондів, порядок реалізації прав застрахованих осіб і особливості окремих видів страхування в Україні. Результати роботи можуть бути використані у правозастосовній діяльності, навчальному процесі, при підготовці законопроектів і в роботі фахівців органів державної влади та фондів соціального страхування.

Метою дослідження є всебічне аналізування правової природи, принципів, структури та специфіки функціонування системи соціального страхування в Україні як ключового інструменту забезпечення соціальної безпеки громадян.

Для реалізації мети у курсовій роботі поставлено такі **завдання**:

- дослідити генезис становлення соціального страхування та його сучасний правовий зміст;
- проаналізувати наукові підходи до поняття соціального страхування та законодавчі дефініції;
- визначити функції, завдання та роль соціального страхування у забезпеченні соціальної безпеки;
- розкрити сутність загальноправових і спеціальних принципів соціального страхування;
- з’ясувати, як принципи реалізуються у нормативно-правових актах України;
- окреслити структуру системи соціального страхування, охарактеризувати її суб’єкти;
- проаналізувати специфіку окремих видів соціального страхування;
- сформулювати висновки щодо напрямів удосконалення системи соціального страхування в Україні.

Ступінь дослідження в науковій літературі. Проблематиці соціального страхування в юридичному та економічному аспектах присвячено численні праці таких авторів, як С. Березіна, О. Бокшиц, З. Гбур, О. Голубчиков, Д. Ковалевич, О. Ключко, М. Дзямулич, І. Леган, С. Моргун, О. Покатаєва, Л. Рудакова, Л. Стожок, Г. Трунова, Л. Тулуш, М. Ухач, М. Шевчук, Д. Шульдякова, С. Марчевський. У працях цих учених досліджено правову природу соціального страхування, принципи його побудови, організаційні форми, проблеми пенсійної та медичної реформ, питання фінансової стабільності страхових фондів.

Нормативну базу дослідження складають: Закон України «Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування», Закон України «Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», Бюджетний кодекс України, Закон України «Про збір на обов’язкове соціальне страхування», Угода про субсидії та компенсаційні заходи, а також численні підзаконні акти й роз’яснення органів виконавчої влади. Практичний аспект

висвітлено через аналіз листів НБУ, постанов КМУ та рішень Верховного Суду України, що регламентують процедури призначення субсидій, адміністрування страхових внесків і контроль за використанням коштів.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини у сфері загальнообов’язкового державного соціального страхування в Україні.

Предметом дослідження є правові принципи, структура, функції та особливості організації та реалізації соціального страхування як інструменту забезпечення соціальної безпеки.

Методи дослідження. У роботі застосовано комплекс методів наукового пізнання, зокрема: формально-юридичний метод — для аналізу нормативно-правових актів; порівняльно-правовий — для співставлення різних видів страхування; історико-правовий — для розгляду етапів становлення системи соціального страхування; логіко-аналітичний — для структурування матеріалу та формування висновків; системно-структурний — для вивчення організаційної побудови системи; метод правового моделювання — для обґрунтування пропозицій щодо її вдосконалення.

Структура курсової роботи. Курсова робота складається з вступу, трьох розділів, які об’єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (30 найменувань на 4 сторінках). Загальний обсяг роботи становить 36 сторінок, з яких основний текст — 30 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

1.1. Генезис і становлення системи соціального страхування

Система соціального страхування є результатом тривалого історичного процесу, що формувався під впливом соціально-економічних, політичних та правових трансформацій суспільства. Витоки цієї інституції сягають ще епохи античності та середньовіччя, коли елементи взаємодопомоги існували у вигляді цехових кас, общинної підтримки чи церковної благодійності. Проте лише у XIX столітті, з індустріалізацією та зростанням соціальних ризиків, зароджується концепція державного втручання в гарантування соціального захисту населення, яка лягла в основу сучасного соціального страхування.

Засадничим етапом у становленні соціального страхування в Європі стали реформи Отто фон Бісмарка в Німеччині у 1880-х роках, які започаткували систему обов'язкового державного страхування для робітників у випадку хвороби, нещасного випадку, інвалідності та старості. Цей підхід започаткував модель, що згодом отримала назву «бісмарківської», й вплинув на правове оформлення соціального страхування в інших країнах [1, с. 22].

На українських землях система соціального страхування формувалася нерівномірно, залежно від юрисдикційної належності. У Західній Україні, що перебувала під владою Австро-Угорщини, ще з початку XX ст. запроваджувалися певні форми страхового захисту для працівників. У радянський період функціонувала централізована система соціального забезпечення, що поєднувала риси страхування і бюджетного фінансування, хоча й не відповідала класичним страхово-правовим моделям [2].

Становлення національної системи соціального страхування в незалежній Україні почалося з ухваленням Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» 1999 року [18], який заклав базові засади правового регулювання цієї сфери. Цим актом було закріплено принцип обов'язковості участі

найманих працівників і роботодавців у фінансуванні соціальних ризиків, а також утворено відповідні страхові фонди.

У подальшому соціальне страхування в Україні почало поступово трансформуватися відповідно до вимог ринкової економіки та євроінтеграційного курсу держави. Було створено окремі законодавчі акти, що регламентують страхування на випадок безробіття [19], тимчасової непрацездатності, нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, пенсійне та медичне страхування. Особливої уваги заслуговує впровадження єдиного соціального внеску, який замінив систему численних зборів та уніфікував механізм фінансування страхових програм [15, с. 86].

Слід зазначити, що соціальне страхування в Україні розвивалося також як важлива частина бюджетної політики. Як підкреслюється в дослідженні Дзямулича, система соціального страхування стала одним із інструментів реалізації соціально-економічної стратегії держави, спрямованої на підтримку працюючого населення, зниження бідності та забезпечення соціальної стабільності [7, с. 4].

Водночас вітчизняна практика показує наявність численних проблем: недофінансування фондів, застарілі підходи до оцінки ризиків, обмежена прозорість використання коштів, що потребує перегляду моделі управління соціальним страхуванням відповідно до європейських стандартів [12].

На сучасному етапі система соціального страхування в Україні знаходиться в стані активної реформації, в рамках якої відбувається переосмислення ролі держави як гаранта соціального захисту, удосконалення механізмів адміністрування страхових внесків, розширення видів страхування, а також залучення елементів приватного страхового сектору до забезпечення соціальних потреб громадян [6].

Таким чином, еволюція соціального страхування в Україні пройшла складний шлях від корпоративно-общинних форм підтримки до правової інституалізації загальнообов'язкових механізмів державного страхування, що забезпечують

фінансову стабільність осіб при настанні соціальних ризиків і є невід’ємною складовою реалізації конституційного права на соціальний захист.

1.2. Поняття соціального страхування: наукові підходи та законодавче визначення

Соціальне страхування є складним багатоаспектним явищем, що перебуває на перетині фінансового, трудового та соціального права, а також економічної політики держави. Його зміст формується як під впливом усталених наукових доктрин, так і в рамках нормативно-правового закріплення. Це зумовлює необхідність комплексного аналізу поняття соціального страхування, який враховує як теоретичну базу, так і сучасну законодавчу практику.

У науковій літературі термін «соціальне страхування» тлумачиться через призму захисту людини від соціальних ризиків, які загрожують втратами доходу або інших життєво важливих ресурсів. За визначенням С. Б. Березіної, соціальне страхування — це «організована державою система управління соціальними ризиками, яка реалізується через акумуляцію страхових внесків і надання страхових виплат за настанням страхового випадку» [1, с. 22]. Такий підхід акцентує на менеджменті ризиків і розглядає страхування як механізм стабілізації соціально-економічного стану громадян.

Інші дослідники, зокрема Л. Е. Стожок, розглядають соціальне страхування як «фінансово-правову форму реалізації державної політики у сфері соціального захисту», що покликана забезпечити сталість доходів населення у разі втрати працездатності, настання старості, інвалідності чи інших життєвих обставин [24, с. 83]. Така дефініція розширює поняття страхування, інтегруючи його до ширшого концепту державного регулювання соціальних процесів.

На особливу увагу заслуговує підхід, представлений у дослідженні М. Дзямулича, який наголошує на соціально-економічній природі страхування: «соціальне страхування є не лише інструментом соціального захисту, але й

елементом формування соціально орієнтованої економіки» [7, с. 4]. Таким чином, крім безпосередньої функції забезпечення виплат, система страхування впливає на макроекономічні процеси, рівень зайнятості, інвестиційну активність та економічну мобільність населення.

Окремий напрям аналізу стосується юридичних ознак соціального страхування. У цьому контексті варто відзначити позицію О. В. Покатаєвої, яка наголошує, що «соціальне страхування — це правовідносини, що виникають між державою, страховими фондами та застрахованими особами з приводу формування, розподілу і використання коштів, призначених для соціального захисту» [15, с. 86]. Такий підхід дозволяє класифікувати соціальне страхування як самостійний вид публічно-правових відносин із притаманними лише йому елементами: обов'язковістю участі, цільовим призначенням внесків, суворою звітністю та підконтрольністю.

На рівні чинного законодавства України базове визначення соціального страхування міститься у статті 1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». У ній під соціальним страхуванням розуміється «система прав, обов'язків та гарантій щодо надання соціальних послуг та матеріального забезпечення за рахунок коштів відповідних фондів у випадках настання передбачених законом страхових випадків» [18]. Це визначення фіксує ключові юридичні компоненти системи: нормативну визначеність, цільовий характер коштів, обов'язковість участі, правову захищеність застрахованих осіб.

Слід зазначити, що поняття соціального страхування охоплює кілька видів страхування, кожен із яких має свої особливості щодо об'єктів страхування, джерел фінансування та органів адміністрування. Йдеться, зокрема, про пенсійне страхування, страхування на випадок тимчасової втрати працездатності, на випадок безробіття, нещасного випадку на виробництві, а також медичне страхування. Як зазначає О. Ключко, «поява нових видів соціального страхування свідчить про розширення сфери соціального ризику в умовах сучасного життя» [8, с. 105].

Варто підкреслити, що в українському законодавстві соціальне страхування розглядається як загальнообов'язкове. Це означає, що участь у ньому не є питанням особистого вибору, а визначена законом необхідність, яка забезпечує солідарність поколінь і рівний доступ до соціальних гарантій. У цьому контексті важливим є положення статті 46 Конституції України, яка гарантує громадянам право на соціальний захист, включаючи випадки безробіття, старості, інвалідності та інших обставин, що зумовлюють втрату засобів існування не з вини особи.

Таким чином, соціальне страхування в науковому та законодавчому розумінні є формою організованого, юридично гарантованого та економічно обґрунтованого захисту громадян від ризиків, що порушують їхню соціальну безпеку. Воно об'єднує елементи правового регулювання, фінансового планування та соціального управління, забезпечуючи баланс між інтересами держави, роботодавців і застрахованих осіб. У цьому полягає його системна та міждисциплінарна природа, яка вимагає постійного вдосконалення і адаптації до викликів сучасного суспільства.

1.3. Функції, завдання та роль соціального страхування в забезпеченні соціальної безпеки

Соціальне страхування посідає ключове місце у системі гарантій соціальної безпеки та добробуту громадян. Його функціонування забезпечує формування механізмів, здатних мінімізувати соціальні ризики, пов'язані з втратою працездатності, хворобою, старістю, безробіттям, нещасними випадками та іншими життєвими обставинами. У контексті публічного права соціальне страхування є не лише формою реалізації права на соціальний захист, але й інструментом державної політики у сфері стабілізації соціального розвитку.

Найперше необхідно окреслити основні функції соціального страхування. Однією з базових є захисна функція, яка полягає у забезпеченні мінімального гарантованого рівня доходу для осіб, які втратили джерело існування через

обставини, не залежні від їхньої волі. Саме через страхові механізми особи отримують матеріальну допомогу в разі тимчасової непрацездатності, вагітності та пологів, нещасного випадку на виробництві, безробіття тощо. Як підкреслює З. Гбур, «соціальне страхування є інституційним каналом перерозподілу ресурсів, що гарантує зниження соціальної напруги та підвищення загального рівня добробуту» [5].

Другою важливою функцією є стабілізаційна. Соціальне страхування виконує роль буфера, який дозволяє уникнути різких спадів у споживанні населення під час кризових періодів, таких як економічна рецесія чи пандемія. Завдяки акумульованим у страхових фондах коштам, держава забезпечує безперервність соціальних виплат, чим підтримує внутрішній попит і фінансову стійкість домогосподарств. Особливо це набуває значення в умовах війни, коли державна підтримка часто є єдиним джерелом виживання для значної частини населення [12].

Також необхідно згадати превентивну функцію, яка полягає у стимулюванні суб'єктів до дотримання вимог охорони праці, профілактики професійних захворювань, збереження здоров'я працівників. Зокрема, соціальне страхування від нещасних випадків і професійних хвороб передбачає комплекс профілактичних заходів, фінансування санаторно-курортного лікування, реабілітації та медичного обслуговування. Це сприяє не лише оздоровленню працівників, але й зменшенню витрат на компенсаційні виплати у довгостроковій перспективі [18].

З огляду на ці функції, визначаються основні завдання соціального страхування. Насамперед, це забезпечення своєчасного і повного надання застрахованим особам грошових виплат і соціальних послуг. Йдеться про пенсії, допомоги, компенсації та інші форми матеріальної підтримки, які регулюються нормами відповідного законодавства. Другою групою завдань є адміністрування фінансових потоків, пов'язаних зі сплатою єдиного соціального внеску, контролем за цільовим використанням коштів страхових фондів, а також забезпеченням прозорості та публічності їх діяльності [15, с. 86].

Не менш важливим завданням є адаптація системи соціального страхування до змін економічного та демографічного середовища. З огляду на старіння населення, зростання тіньової зайнятості та міграційні процеси, держава повинна постійно вдосконалювати механізми прогнозування ризиків, забезпечення фінансової стабільності фондів, а також розширення доступу до страхових послуг. Як зауважує В. А. Кропивко, «сучасна модель соціального страхування повинна бути гнучкою, фінансово збалансованою та відкритою до інновацій» [10].

У контексті забезпечення соціальної безпеки соціальне страхування відіграє системоутворюючу роль. Воно є основою для гарантування базового соціального мінімуму, що дозволяє людині зберігати гідність та елементарний рівень існування у випадках втрати заробітку. Через інститути страхування реалізуються не лише економічні, але й правові гарантії громадян, визначені Конституцією України, а також міжнародними договорами, ратифікованими державою.

Соціальна безпека, як складова національної безпеки, не може бути забезпечена без належного функціонування механізмів страхування. У кризових умовах — як-от збройна агресія чи економічні потрясіння — страхова система виявляється однією з небагатьох інституцій, здатних забезпечити базову стабільність у суспільстві. Від ефективності її роботи залежить довіра громадян до держави, зниження рівня соціального напруження та формування сприятливого соціального клімату [6].

Таким чином, функції та завдання соціального страхування виходять далеко за межі суто фінансової допомоги. Вони охоплюють цілий комплекс соціальних, правових, управлінських і навіть ідеологічних інструментів, які забезпечують соціальну стабільність, інтеграцію вразливих груп у суспільне життя та реалізацію принципу справедливості. Соціальне страхування є гарантом соціальної справедливості, правової захищеності та економічної стійкості кожного громадянина в умовах ринкової трансформації.

Висновок до розділу 1

Проведений аналіз теоретичних засад соціального страхування дозволяє стверджувати, що ця правова інституція є результатом багатовікового розвитку соціально-економічних та правових відносин, які формувалися під впливом потреб суспільства у гарантіях стабільного існування в умовах соціальних ризиків. Від перших форм взаємодопомоги до сучасної законодавчо врегульованої системи загальнообов'язкового страхування — соціальне страхування пройшло складний шлях інституціоналізації. Сьогодні воно є не лише елементом системи соціального захисту, а й дієвим інструментом фінансової стабілізації та запобігання соціальним кризам.

Поняття соціального страхування в науковій літературі тлумачиться крізь призму різних підходів — економічного, правового, соціального — що свідчить про його міждисциплінарний характер. Загальним для всіх позицій є визнання соціального страхування як системи, що забезпечує компенсацію втрат, пов'язаних із настанням ризиків, які перешкоджають самостійному матеріальному забезпеченню особи. Водночас чинне законодавство України формалізує це поняття як механізм реалізації прав і гарантій громадян у межах обов'язкової участі у фінансуванні страхових фондів.

У розгляді функцій та завдань соціального страхування особливу увагу слід приділити його багатовимірному впливу на систему соціальної безпеки. Виконуючи захисну, стабілізаційну, компенсаційну, профілактичну та регулюючу функції, соціальне страхування сприяє забезпеченню гідного рівня життя громадян, підтримці економічної активності, запобіганню бідності та соціальній дезінтеграції. Завдяки чітко визначеним завданням — таким як своєчасне надання виплат, контроль за внесками, адаптація до змін — страхова система здатна відповідати викликам сучасності.

РОЗДІЛ 2. ПРИНЦИПИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ В ПРАКТИЦІ

2.1. Загальноправові принципи соціального страхування

Система соціального страхування, як складова правового механізму забезпечення соціальної безпеки, ґрунтується на фундаментальних правових принципах, що визначають її спрямованість, зміст, структуру та функціонування. Загальноправові принципи соціального страхування виступають не лише теоретико-методологічною основою, а й безпосереднім орієнтиром для законодавця, правозастосувача та суб'єктів страхових правовідносин. Вони закріплюються у Конституції України, міжнародних актах та профільному законодавстві.

Одним із найважливіших загальноправових принципів, на яких базується соціальне страхування, є принцип законності. Він означає, що всі дії у сфері соціального страхування — від сплати внесків до надання виплат — мають здійснюватися виключно у відповідності до чинного законодавства. Відповідно до статті 19 Конституції України, органи державної влади, їх посадові особи та інші суб'єкти мають діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачені законом. Саме цей принцип гарантує стабільність та правову визначеність у відносинах, пов'язаних із соціальним страхуванням.

Другим ключовим принципом є принцип справедливості, який у соціальному страхуванні проявляється у пропорційності страхових внесків і обсягу наданих гарантій, а також у недопущенні дискримінації за будь-якими ознаками. Соціальне страхування має бути інструментом реалізації соціальної справедливості, який забезпечує рівні можливості для всіх працюючих осіб щодо доступу до страхового захисту, незалежно від статі, віку, професії чи соціального статусу. Як зазначає Н. Моргун, принцип справедливості пов'язаний з необхідністю рівноваги між внесками застрахованих осіб і розміром страхового забезпечення [12].

Наступним визначальним орієнтиром є принцип правової рівності, згідно з яким усі учасники соціального страхування — роботодавці, застраховані особи, органи управління фондами — мають рівні права і обов'язки, визначені законом. Цей принцип забезпечує однакове ставлення до всіх категорій застрахованих осіб та захищає від проявів правового свавілля. Зокрема, Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» гарантує застрахованим особам право на своєчасне отримання виплат незалежно від виду трудових відносин або форми власності підприємства [18].

Невід'ємним у цій системі є принцип солідарності, який виражає колективну відповідальність суспільства за соціальні ризики окремої особи. У соціальному страхуванні солідарність означає, що кошти, які надходять від усіх працюючих, формують загальні страхові фонди, з яких виплачуються допомоги тим, хто тимчасово або постійно втратив працездатність чи опинився у скрутних життєвих обставинах. Як зазначає М. Дзямулич, саме завдяки цьому принципу система соціального страхування виконує свою стабілізуючу функцію та забезпечує суспільну згуртованість [7, с. 5].

Окремо слід відзначити принцип прозорості, який зобов'язує органи управління соціальним страхуванням забезпечувати відкритість у питаннях збору, розподілу та використання страхових коштів. Прозорість діяльності фондів соціального страхування є запорукою громадської довіри до системи, стимулом до участі у ній та чинником запобігання зловживанням. Згідно з нормами Бюджетного кодексу України, усі фонди соціального страхування зобов'язані звітувати про витрати у відкритому доступі, що реалізує принцип фінансової відкритості та підконтрольності [3].

Також до загальноправових принципів належить принцип гідності людини, відповідно до якого система соціального страхування має забезпечувати не лише матеріальну підтримку, але й повагу до людських потреб і прав. Страхові виплати мають забезпечувати гідний рівень життя, а не просто виживання. У цьому

контексті соціальне страхування стає не лише економічною, а й етичною категорією, що визначає рівень цивілізованості державної політики.

У цілому, загальноправові принципи соціального страхування є тим ідейним і нормативним фундаментом, який забезпечує ефективність, сталість та соціальну спрямованість цієї системи. Їх дотримання — обов’язкова умова побудови сучасної моделі соціального страхування, яка відповідає вимогам правової держави, потребам населення та стандартам соціальної справедливості. У наступних підрозділах розглядатимуться спеціальні принципи, що конкретизують загальні положення і розкривають унікальні риси страхових правовідносин.

2.2. Спеціальні принципи соціального страхування

Спеціальні принципи соціального страхування є похідними від загальноправових, однак мають власну внутрішню специфіку, що відображає особливості організації, функціонування та правового змісту цієї системи. Їхнє значення полягає у тому, що саме вони формують правову унікальність соціального страхування як елементу публічної системи соціального захисту, що функціонує в умовах обов’язкової участі, централізованого фінансування та контролю з боку держави.

Одним із ключових спеціальних принципів є принцип загальнообов’язковості участі. Згідно з ним, кожна працездатна особа, яка перебуває у трудових правовідносинах, незалежно від характеру роботи або форми власності підприємства, зобов’язана брати участь у системі соціального страхування. Цей принцип безпосередньо закріплено у статті 6 Закону України «Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування», де визначено, що страхові внески є обов’язковими як для застрахованих осіб, так і для страхувальників — роботодавців [18]. Його реалізація забезпечує сталість фінансової бази страхових фондів і формує основу для розширення охоплення населення соціальними гарантіями.

Наступним є принцип цільового використання коштів, який означає, що кошти страхових фондів можуть використовуватися виключно за призначенням — тобто на надання матеріального забезпечення та соціальних послуг у випадках, передбачених законом. Цей принцип виконує подвійну функцію: з одного боку, він забезпечує адресність і ефективність витрачання публічних ресурсів, а з іншого — гарантує застрахованим особам їхні законні права на отримання допомоги у разі настання страхового випадку. На нормативному рівні його закріплено у Бюджетному кодексі України та відповідних законах про окремі види страхування [3].

Не менш важливим є принцип адресності та індивідуалізації страхових виплат, який передбачає, що допомога надається конкретній особі, за якою офіційно зафіксовано страховий випадок і яка має необхідний страховий стаж. Цей принцип дозволяє забезпечити справедливий розподіл коштів, уникнути дублювання або зловживання соціальними пільгами, а також ефективно адмініструвати систему. У межах цього принципу значення має і впровадження персоніфікованого обліку страхових внесків, що дає змогу прив'язувати кожну виплату до конкретного застрахованого.

Окремої уваги заслуговує принцип соціального партнерства, який реалізується через взаємодію трьох сторін: держави, роботодавців і працівників. Це тристороннє співробітництво передбачає спільну участь у формуванні політики у сфері соціального страхування, в управлінні фондами, а також у прийнятті рішень щодо обсягів та умов надання страхових послуг. Як зазначає Д. Ковалевич, саме завдяки соціальному партнерству забезпечується баланс інтересів усіх сторін і формуються довготривалі моделі фінансової стійкості страхових механізмів [9, с. 149].

У практиці функціонування страхових фондів також велику роль відіграє принцип неприбутковості, згідно з яким соціальне страхування не є комерційною діяльністю, а має виключно соціальне призначення. Це означає, що всі надходження

у вигляді внесків мають витрачатися на забезпечення страхових виплат і обслуговування системи, а не на отримання прибутку. Неприбутковий статус фондів визначено у відповідних положеннях Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», а також підтверджується практикою державного контролю за їх діяльністю [18].

Ще одним важливим принципом є принцип безперервності страхового захисту, згідно з яким особа не втрачає право на соціальне забезпечення навіть у випадках зміни місця роботи, перерви у трудовому стажі або перебування у складних життєвих обставинах. Реалізація цього принципу передбачає формування єдиної інформаційної системи персоніфікованого обліку, яка дозволяє зберігати історію страхових прав особи незалежно від її трудової мобільності. Як зазначає О. Бокшиц, безперервність страхового покриття є однією з головних умов соціальної стабільності в умовах змінного ринку праці [2].

Нарешті, не можна оминати принцип обґрунтованості страхових ризиків, згідно з яким лише чітко визначені в законодавстві події можуть бути підставою для надання допомоги. Визначення страхового випадку є суттєвим елементом страхових правовідносин, адже саме наявність такого випадку активує механізм виплат. Цей принцип забезпечує юридичну визначеність та передбачуваність, зменшуючи ймовірність зловживань або маніпуляцій.

Таким чином, спеціальні принципи соціального страхування є не лише доповненням до загальноправових, але й відображенням унікальних рис цієї соціально-правової інституції. Їх комплексне поєднання забезпечує стабільне, справедливе та ефективне функціонування системи соціального страхування як основоположного елементу соціальної політики держави. У поєднанні з нормативним регулюванням та практикою реалізації ці принципи визначають якість і ефективність захисту громадян від соціальних ризиків.

2.3. Реалізація принципів соціального страхування в нормативно-правових актах України

Реалізація принципів соціального страхування в нормативно-правовій базі України є запорукою функціональності та правової визначеності всієї системи соціального захисту. Принципи, які були розглянуті у попередніх підрозділах, не лише мають теоретичне значення, але й отримують своє безпосереднє втілення у законодавчих та підзаконних актах, що регламентують діяльність у сфері соціального страхування. Це свідчить про їхню обов'язковість для правозастосовної практики та адміністративного управління.

Базовим актом, у якому відображено основні принципи соціального страхування, є Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23 вересня 1999 року. Згідно зі статтею 2 цього закону, соціальне страхування ґрунтується на принципах законності, обов'язковості страхування осіб, прозорості використання коштів, адресності надання допомоги та цільового характеру страхових виплат [18]. Кожен із цих принципів конкретизується в подальших статтях закону, що визначають порядок формування страхових фондів, права та обов'язки застрахованих осіб і страхувальників, а також умови отримання допомоги.

Так, принцип обов'язковості участі реалізується через норми статей 5 і 6 Закону, де визначено коло осіб, що підлягають страхуванню, включаючи найманих працівників, фізичних осіб — підприємців та інші категорії. Відповідно до цих норм, участь у системі є не лише правом, а й обов'язком, що забезпечується через механізм єдиного соціального внеску, регламентованого Законом України «Про збір на обов'язкове соціальне страхування» [20].

Принцип солідарності знайшов своє вираження у положеннях про акумуляцію страхових внесків на загальних рахунках страхових фондів, незалежно від розміру індивідуального внеску, що забезпечує рівний доступ до соціальних виплат. Такий підхід передбачає перерозподіл ресурсів між працюючим

населенням і тими, хто тимчасово або постійно втратив працездатність. На практиці це реалізується через діяльність Фонду соціального страхування України, правовий статус якого врегульований рядом підзаконних актів, зокрема Положенням, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України.

Принцип цільового використання коштів закріплено в статті 25 згаданого Закону, де вказано, що витрати зі страхових фондів можуть спрямовуватись лише на надання допомоги застрахованим особам, оплату страхових послуг та адміністративні витрати у межах встановлених нормативів. Контроль за дотриманням цього принципу здійснюється як органами внутрішнього аудиту самих фондів, так і Рахунковою палатою, що відповідає вимогам Бюджетного кодексу України [3].

Принцип адресності та індивідуалізації страхових послуг закріплений у низці нормативно-правових актів, включаючи Наказ Міністерства соціальної політики №1528 від 23.10.2019, який визначає форму заяви на отримання субсидії та порядок її розгляду [17]. Цей принцип втілюється у практиці обліку страхового стажу, використанні Єдиного державного реєстру застрахованих осіб та обов'язковій персоналізації всіх операцій у системі.

Принцип соціального партнерства реалізується у праві представників застрахованих осіб і роботодавців брати участь в управлінні фондами, як це передбачено у статті 11 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» [19]. Аналогічні положення містяться і в законах, що регулюють інші види страхування, зокрема пенсійне, медичне та страхування від нещасного випадку.

Окремі принципи конкретизуються і в судовій практиці. Так, Верховний Суд України в ухвалі від 9 вересня 1998 року акцентував увагу на необхідності дотримання вимог законності й цільового використання коштів при призначенні субсидій, що узгоджується з принципами правової визначеності та прозорості [21].

На рівні підзаконних нормативних актів також існують численні приклади деталізації принципів. Наприклад, Лист Національного банку України №25-021/310-1296 від 19.02.1998 встановлює порядок обліку коштів збору на соціальне страхування, що забезпечує дотримання принципу прозорості та адресності [30].

Таким чином, принципи соціального страхування не залишаються суто теоретичними положеннями, а безпосередньо інтегровані у нормативну архітектуру правового регулювання. Вони забезпечують логіку побудови правових норм, орієнтують органи виконавчої влади на соціальну справедливість і захист, формують довіру громадян до інституцій держави. Наявність у правовій системі чітко виражених принципів дозволяє адаптувати соціальне страхування до нових викликів, зберігаючи при цьому його гуманістичну, правову та економічну сутність.

Висновок до розділу 2

У другому розділі було всебічно проаналізовано систему принципів, на яких ґрунтується функціонування соціального страхування, та виявлено їхній визначальний вплив на нормативно-правове регулювання й практику реалізації страхових механізмів в Україні. Загальноправові принципи — законності, справедливості, рівності, гідності, солідарності та прозорості — формують ідейне підґрунтя для побудови правової конструкції соціального страхування, забезпечуючи його гуманістичний зміст і юридичну визначеність.

Водночас спеціальні принципи — зокрема загальнообов’язковість участі, цільове використання коштів, соціальне партнерство, адресність, неприбутковість, безперервність страхового захисту — детально конкретизують функціональні особливості правовідносин у сфері соціального страхування. Саме вони дозволяють трансформувати абстрактні правові засади у чіткі механізми дії: регламентувати внески, надання допомоги, управління фондами та контроль за витратами.

Значущість цих принципів полягає в тому, що їх реалізація не лише закріплена у ключових законах, як-от Закон України «Про загальнообов’язкове

державне соціальне страхування», але й системно підтримується підзаконними актами, рішеннями державних органів, судовою практикою та інституційними гарантіями. Це свідчить про високий ступінь інтеграції принципових положень у реальну практику державного управління соціальним захистом.

Таким чином, принципи соціального страхування є не просто абстрактними орієнтирами — вони виконують роль структурного каркасу, без якого система втратила б здатність бути ефективною, справедливою й стабільною. Їх послідовне застосування у правотворчості та правозастосуванні гарантує реалізацію конституційного права громадян на соціальний захист та забезпечує суспільну довіру до системи соціального страхування.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Структура та суб'єкти системи соціального страхування в Україні

Організаційна структура системи соціального страхування в Україні є складною та багаторівневою, оскільки охоплює не лише нормативне регулювання, а й інституційне забезпечення, взаємодію між органами державної влади, фондами соціального страхування, роботодавцями та застрахованими особами. Її функціонування базується на принципах централізованості, цільового використання коштів та персоніфікованого обліку, що уможливорює ефективну реалізацію страхових прав громадян і стабільність фінансування.

Центральне місце у цій системі займають фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування, які є основними суб'єктами управління та адміністрування. Станом на 2025 рік в Україні функціонують такі фонди: Пенсійний фонд України; Фонд соціального страхування України (що об'єднує колишні Фонд соцстраху з тимчасової втрати працездатності та Фонд нещасних випадків); Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття. Кожен із них відповідає за реалізацію певного напрямку страхового захисту відповідно до законодавчо визначених повноважень [18; 19].

Фонди не входять до складу системи центральних органів виконавчої влади, проте мають делеговані державою повноваження. Їх діяльність базується на засадах самоуправління, що передбачає участь представників держави, застрахованих осіб та роботодавців у правлінні. Така модель реалізує принцип соціального партнерства та дозволяє досягти балансу інтересів усіх учасників процесу. Як зазначає Кропивко В. А., «взаємодія між фондами та соціальними партнерами сприяє підвищенню прозорості та ефективності управління коштами соціального страхування» [10].

До суб'єктів системи також належать страхувальники, тобто роботодавці, фізичні особи-підприємці та інші особи, які зобов'язані сплачувати єдиний

соціальний внесок (ЄСВ) за себе або за найманих працівників. Статус страхувальника визначається нормами Податкового кодексу України, Законом України «Про збір на обов'язкове державне соціальне страхування» та Законом України «Про Єдиний соціальний внесок». У свою чергу, застрахованими особами визнаються громадяни, які працюють на умовах трудового договору або іншої форми зайнятості, та за яких сплачуються внески до фондів. Вони набувають права на отримання соціальних виплат і послуг у випадку настання страхового випадку [20].

Особливу роль у структурі системи відіграють центральні органи виконавчої влади, зокрема Міністерство соціальної політики України, яке здійснює формування політики у сфері соціального страхування, а також контроль за дотриманням законодавства. До їх повноважень входить нормативне забезпечення, погодження фінансових планів фондів, розробка методичних рекомендацій, координація із міжнародними структурами тощо. Також контроль за використанням коштів здійснює Рахункова палата, Державна аудиторська служба та Національне агентство з питань запобігання корупції — у межах відповідної компетенції.

На законодавчому рівні основи структури системи соціального страхування визначаються низкою ключових нормативно-правових актів. Зокрема, Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» визначає правовий статус страхувальників, застрахованих осіб та фондів, описує порядок сплати внесків, призначення та виплати допомог [18]. Закон «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» окреслює механізми реалізації прав безробітних громадян та функції відповідного фонду [19]. Бюджетний кодекс України регламентує порядок складання кошторисів фондів, вимоги до звітності та контроль за їх витратами [3].

Важливо зазначити, що в умовах євроінтеграції структура системи соціального страхування в Україні зазнає поступових змін. Згідно з дослідженням

Моргун Н. та співавт., Україна прагне гармонізувати свою модель управління страховими фондами з європейськими стандартами, що передбачає децентралізацію управлінських функцій, удосконалення електронного обліку та посилення персоніфікованого підходу до надання послуг [12].

Отже, структура системи соціального страхування в Україні охоплює розгалужену мережу інституцій — від фондів до державних і недержавних органів — із чітко розмежованими функціями. Її суб'єкти перебувають у постійній правовій та адміністративній взаємодії, яка забезпечує як формальне виконання страхових зобов'язань, так і фактичну реалізацію соціальних прав громадян.

3.2. Специфіка окремих видів соціального страхування

Система загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні складається з кількох взаємопов'язаних, але автономних за функціональним навантаженням напрямів, кожен із яких має власну специфіку щодо правової природи, порядку фінансування, суб'єктного складу та умов реалізації. Така диверсифікація дає змогу забезпечити цільову підтримку для окремих категорій громадян залежно від типу соціального ризику: хвороба, безробіття, нещасний випадок, вагітність, старість, інвалідність тощо. У цьому підрозділі аналізується правова й організаційна специфіка найважливіших видів соціального страхування в Україні.

Насамперед, одним із найстаріших і найважливіших є пенсійне страхування, що забезпечує матеріальну підтримку громадянам у разі досягнення пенсійного віку, втрати годувальника або настання інвалідності. Це страхування регулюється Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та адмініструється Пенсійним фондом України. Пенсійні права громадян формуються на основі страхового стажу та розміру сплачених внесків. Як наголошує Л. Е. Стожок, однією з ключових проблем пенсійного страхування в Україні залишається

незбалансованість між внесками й виплатами, що зумовлює дефіцит Пенсійного фонду та потребує структурної реформи [24, с. 91].

Особливу роль відіграє страхування на випадок тимчасової непрацездатності та витрат, зумовлених материнством, яке охоплює широкий спектр виплат, зокрема допомогу у зв'язку з хворобою, травмою, вагітністю, пологами тощо. Це страхування реалізується Фондом соціального страхування України. О. В. Покатаєва наголошує, що правовою основою для реалізації цього виду страхування є обов'язковий єдиний соціальний внесок, який виконує функцію централізованого акумулятора страхових ресурсів [15, с. 87]. У контексті забезпечення доступності такої допомоги особливого значення набуває впровадження цифрових сервісів, що спрощують подання заяв, оформлення листків непрацездатності та контроль за нарахуваннями.

Іншою важливою сферою є страхування на випадок безробіття, регламентоване Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» [19]. Адміністрування цього виду страхування здійснює Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття через мережу центрів зайнятості. Цей напрям має високу соціальну значущість, оскільки сприяє пом'якшенню наслідків економічних криз і трансформацій ринку праці. М. Дзямулич зауважує, що страховий механізм втрачає ефективність за умов тінізації зайнятості, тому реформування цієї сфери має супроводжуватись заходами щодо легалізації праці [7, с. 6].

Ще однією специфічною формою є страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, що забезпечує компенсаційні виплати у разі ушкодження здоров'я в процесі трудової діяльності. Як зазначають Н. Моргун, О. Шевчук та С. Марчевський, це страхування має комплексний характер, оскільки поєднує профілактичну, реабілітаційну та компенсаційну функції [12]. У межах цього напрямку реалізується також принцип соціальної відповідальності роботодавців, які мають забезпечити безпечні умови праці. До особливостей цього

виду страхування належать регламентація розслідувань нещасних випадків, визначення ступеня втрати працездатності та складна процедура підтвердження страхового випадку.

Особливої уваги заслуговує медичне соціальне страхування, що поки що перебуває в процесі формування в Україні. Хоча елементи цього виду страхування існують, повноцінну модель загальнообов'язкового медичного страхування ще не реалізовано. У дослідженні О. Ключко зазначено, що перехід до страхової моделі медицини дозволить не лише розвантажити бюджет, а й підвищити якість та адресність медичних послуг [8, с. 105]. Аналогічну думку висловлюють М. Голубчиков та О. Стрельченко, які пов'язують впровадження медичного страхування з євроінтеграційним вектором реформ охорони здоров'я [6].

Крім наведених основних видів, в Україні існують спеціалізовані форми соціального страхування, зокрема корпоративне, що застосовується у певних секторах — охороні здоров'я, обороні, транспорті. Зокрема, Л. О. Рудакова розглядає корпоративне медичне страхування працівників медичної галузі як форму добровільного соціального захисту, яка доповнює державні гарантії та сприяє зниженню плинності кадрів [22, с. 53].

Важливо також звернути увагу на правову специфіку призначення житлових субсидій як форми адресної соціальної допомоги. Хоча субсидії не є класичною формою страхування, їх механізми часто інтегруються в систему соціального захисту. Законодавча база включає постанови Кабінету Міністрів, накази Міністерства соціальної політики та відповідні листи НБУ [16; 17; 29; 30], що регулюють порядок подання заяв, облік коштів і механізми моніторингу призначень. Наприклад, Лист НБУ від 02.10.2001 № 25-211/1632-5931 стосується закриття рахунків на обов'язкове страхування, що має значення для обліку бюджетних субвенцій [29].

На рівні міжнародного права йде мова про гармонізацію українського законодавства із нормами Світової організації торгівлі. Угода про субсидії та

компенсаційні заходи, ратифікована Україною, визначає обмеження у сфері державної допомоги, що може впливати на форми фінансування страхових програм [28]. У цьому контексті важливо не допустити порушення зобов'язань, які можуть бути кваліфіковані як непряме державне субсидування.

Таким чином, кожен вид соціального страхування має власну організаційну, фінансову та правову специфіку. Разом вони утворюють комплексну систему соціальної підтримки населення, що охоплює основні життєві ризики. Успішне функціонування цієї системи потребує постійного оновлення правової бази, удосконалення адміністрування, розширення електронних сервісів та інтеграції з міжнародною практикою.

Висновок до розділу 3

Аналіз особливостей організації соціального страхування в Україні дозволив окреслити його багатокомпонентну структуру та виявити основні елементи, що забезпечують функціональність системи. Система побудована на засадах інституційної взаємодії державних органів, страхових фондів, страхувальників і застрахованих осіб, при цьому кожен суб'єкт наділений визначеними законодавством функціями та відповідальністю. Централізований характер управління поєднується з елементами самоврядування фондів, що забезпечує дотримання принципу соціального партнерства.

Важливою особливістю є те, що основними адміністративними одиницями залишаються окремі фонди, що опікуються різними видами страхування. Пенсійне, медичне, страхування на випадок тимчасової непрацездатності, безробіття, нещасного випадку — усі ці напрями мають відмінності у правовому регулюванні, процедурах фінансування та умовах доступу. Такий підхід дозволяє ефективно адаптувати систему до потреб різних соціальних груп і реагувати на специфічні ризики.

Разом з тим було виявлено низку специфічних проблем, характерних для окремих видів страхування. Це зокрема стосується медичного страхування, яке перебуває на етапі становлення, а також проблем пенсійного страхування, пов'язаних із дефіцитом фонду та необхідністю переходу до багаторівневої системи. Не менш актуальними є виклики, що виникають у зв'язку з цифровізацією системи, запровадженням електронних сервісів, автоматизованим обліком страхового стажу та персоніфікованим доступом до послуг.

Висвітлення законодавчого та інституційного забезпечення соціального страхування також засвідчило високу ступінь залежності цієї системи від політики держави, економічної ситуації та міжнародних зобов'язань України. Інтеграція з європейськими правовими стандартами, імплементація міжнародних угод у сфері державної допомоги та соціального забезпечення впливають на архітектуру національного страхування, зокрема у сфері субсидій та компенсацій.

Отже, система соціального страхування в Україні є складним і динамічним утворенням, що вимагає постійного вдосконалення. Її ефективність визначається не лише наявністю нормативної бази, а й здатністю держави забезпечити прозорість, обґрунтованість, стабільність та соціальну справедливість при реалізації страхових гарантій. Саме це становить основу для довіри громадян до державних інституцій і підтримки базового рівня соціальної безпеки в умовах економічних та політичних викликів.

ВИСНОВКИ

1. Проведене дослідження підтвердило, що соціальне страхування є не лише правовим інститутом, а й складним соціально-економічним явищем, яке в умовах української державності набуло стратегічного значення для гарантування основоположних прав громадян. Його історичний розвиток демонструє трансформацію від первинних форм самодопомоги й благодійності до централізованої системи загальнообов'язкового державного страхування, що функціонує на засадах солідарності, обов'язковості, адресності та правової визначеності. Відновлення української державності після розпаду СРСР стало точкою відліку для формування нормативно оформленої, інституційно закріпленої моделі соціального страхування. Водночас розвиток системи відбувався у контексті складних економічних, політичних і демографічних змін, що зумовлювало необхідність гнучкої реакції на зовнішні виклики.

2. У ході аналізу поняття соціального страхування з'ясовано, що в науковій доктрині воно розглядається як гарантована державою система відшкодування соціальних ризиків за рахунок централізованих страхових фондів, наповнених шляхом обов'язкових внесків. Законодавство України закріплює дефініцію соціального страхування як механізм реалізації права на соціальний захист, однак при цьому зберігає відкриту конструкцію, що дозволяє адаптувати правове регулювання до нових видів страхових випадків та категорій застрахованих осіб. Це свідчить про те, що правова природа соціального страхування не є статичною: вона динамічно розвивається, під впливом практики, економіки та міжнародних стандартів. Проблематика термінології, диференціації страхових форм, а також взаємодії з іншими соціальними механізмами (пенсійним забезпеченням, субсидіями, соціальним забезпеченням) вимагає подальшої доктринальної розробки.

3. Система принципів соціального страхування виступає наріжним каменем його нормативного та практичного оформлення. Загальноправові

принципи — зокрема законність, рівність, пропорційність, солідарність і гідність — забезпечують морально-правове підґрунтя для побудови справедливої соціальної політики. Спеціальні принципи — обов’язковість участі, цільове використання коштів, адресність, неприбутковість, безперервність страхового захисту та соціальне партнерство — наповнюють правові норми конкретним змістом, дозволяючи забезпечити ефективне функціонування системи. Їх практична реалізація простежується в численних нормативно-правових актах, таких як Закони України про соціальне страхування, Бюджетний кодекс, підзаконні акти Кабінету Міністрів і міністерств, а також у судовій практиці. Саме дотримання цих принципів визначає не лише правову легітимність дій органів управління, а й рівень довіри населення до системи загалом.

4. Вивчення організаційної структури соціального страхування засвідчило її складність і водночас гнучкість. Основу системи складають страхові фонди, що функціонують як юридичні особи публічного права, наділені функціями акумулювання внесків, управління активами, призначення й виплати соціальної допомоги. Їх діяльність тісно пов’язана з Міністерством соціальної політики, органами Державної казначейської служби, Пенсійним фондом України, а також із центрами зайнятості та медичними закладами, що реалізують страхові програми. Водночас визначальною рисою залишається наявність тристороннього управління фондами за участі держави, представників застрахованих осіб і роботодавців, що є втіленням принципу соціального діалогу. Такий підхід, хоч і є формально задекларованим у законодавстві, на практиці потребує посилення реальної участі соціальних партнерів у прийнятті рішень та моніторингу фінансової дисципліни. Недостатня фінансова автономія фондів, складні бюрократичні процедури та обмежений доступ до інформації залишаються стримувальними факторами для підвищення ефективності управління.

5. Окреме значення у дослідженні приділено аналізу специфіки окремих видів соціального страхування. Кожен з напрямів — пенсійне, безробіття,

тимчасова непрацездатність, нещасні випадки на виробництві, медичне страхування — демонструє як високий соціальний потенціал, так і власні проблеми правозастосування. Пенсійна система страждає від демографічного тиску, дефіциту бюджету та нереформованості солідарного рівня. Страхування на випадок безробіття недостатньо адаптоване до нових реалій ринку праці, де значна частина населення зайнята неформально. Медичне страхування, попри наявність окремих пілотних моделей, досі не реалізоване на законодавчому рівні як обов'язкова загальнодержавна система. Водночас правові механізми субсидіювання, зокрема у сфері житлово-комунальних послуг, хоч і не є класичним страхуванням, але тісно інтегруються з ним і регулюються тими самими принципами адресності та справедливості.

6. У цілому, соціальне страхування в Україні перебуває на етапі функціональної стабілізації із вираженою потребою у структурному оновленні. Виклики сучасності — війна, економічна нестабільність, масова міграція, зміна демографічного профілю населення, діджиталізація суспільства — вимагають перегляду концептуальних основ соціального страхування, зокрема щодо його фінансової стійкості, охоплення населення, ефективності адміністрування та відповідності міжнародним зобов'язанням України. Подальші напрями реформ мають бути зосереджені на забезпеченні прозорості розподілу коштів, спрощенні доступу громадян до послуг, персоніфікації страхових прав, цифровізації процедур і гармонізації з європейським соціальним правом. Лише за таких умов система соціального страхування зможе виконувати свою головну мету — гарантувати гідне життя кожній людині незалежно від обставин, що склалися в її особистому або трудовому житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березіна С. Б. Соціальне страхування як інструмент соціального ризик-менеджменту. *Економіка та держава*. 2018. № 7, лип. С. 22–29.
2. Бокшиц О. Основні етапи розвитку соціального страхування на теренах України. *Ricerche scientifiche e metodi della loro realizzazione: esperienza mondiale e realtà domestiche*. 2021. URL: <https://doi.org/10.36074/logos-14.05.2021.v2.21>(дата звернення: 05.05.2025).
3. Бюджетний кодекс України : Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI : станом на 5 берез. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>(дата звернення: 05.05.2025).
4. Вовченко О. Правова природа механізму регламенту ЄС про іноземні субсидії. *Foreign trade: economics, finance, law*. 2024. Т. 137, № 6. С. 51–68. URL: [https://doi.org/10.31617/3.2024\(137\)04](https://doi.org/10.31617/3.2024(137)04)(дата звернення: 05.05.2025).
5. Гбур З. Соціальне страхування як базовий елемент державної політики щодо працездатного населення. *Věda a perspektivy*. 2021. № 3 (3). URL: [https://doi.org/10.52058/2695-1584-2021-3\(3\)-19-31](https://doi.org/10.52058/2695-1584-2021-3(3)-19-31)(дата звернення: 05.05.2025).
6. Голубчиков М., Стрельченко О. Вплив євроінтеграційних процесів на медичне соціальне страхування. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 4(38). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-4\(38\)-1213-1224](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-4(38)-1213-1224)(дата звернення: 05.05.2025).
7. Дзямулич М. Соціальне страхування, як елемент соціальної економіки в Україні. *Економічний форум*. 2022. Т. 1, № 4. С. 3–8. URL: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2022-4-1>(дата звернення: 05.05.2025).
8. Ключко О. Медичне страхування як перспективний вид соціального страхування. *Humanitas*. 2024. № 1. С. 105–110. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.15>(дата звернення: 05.05.2025).

9. Ковалевич Д. А. Реформування системи соціального страхування. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2015. Вип. 2 (58). С. 146–153.
10. Кропивко В. А. Основи фондів державного соціального страхування України. *Перспективи стабільного економічного розвитку та економічної безпеки: світовий досвід та вітчизняні реалії*. 2023. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-335-7-8>(дата звернення: 05.05.2025).
11. Леган І. М., Мельничук Д. П., Войналович І. А. Соціальне страхування в системі реалізації пріоритетів сталого розвитку. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022. № 3(101). С. 48–54. URL: [https://doi.org/10.26642/ema-2022-3\(101\)-48-54](https://doi.org/10.26642/ema-2022-3(101)-48-54)(дата звернення: 05.05.2025).
12. Моргун Н., Шевчук О., Марчевський С. Соціальне страхування в системі державних фінансів України: правове регулювання та напрями розвитку. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 2(32). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-2\(32\)-556-568](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-2(32)-556-568)(дата звернення: 05.05.2025).
13. Опейда З. Транснаціональні субсидії: останні тенденції права ЄС. *Юридична газета*. 2020. 25 серп. С. 14–15.
14. Петренко П. Д. Порядок надання населенню субсидій. Підстави для припинення надання раніше призначеної субсидії. *Юридична газета*. 2017. 12 верес. С. 20–21.
15. Покатаєва О. В. Правова природа єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. *Держава та регіони. Право*. 2012. № 1(35). С. 86–90.
16. Про внесення змін до Закону України "Про державну підтримку кінематографії в Україні" щодо надання державної субсидії для повернення частини кваліфікованих витрат, здійснених іноземним суб'єктом кінематографії при

виробництві (створенні) фільму в Україні : Закон України від 20.09.2019 № 130-IX.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/130-20#Text>(дата звернення: 05.05.2025).

17. Про внесення змін до форми заяви про призначення та надання житлової субсидії населенню у грошовій формі : Наказ М-ва соц. політики України від 23.10.2019 № 1528 : станом на 16 лип. 2021 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1193-19#Text>(дата звернення: 05.05.2025).

18. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV : станом на 4 квіт. 2025 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text>(дата звернення: 05.05.2025).

19. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття : Закон України від 02.03.2000 № 1533-III : станом на 19 груд. 2024 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text>(дата звернення: 05.05.2025).

20. Про збір на обов'язкове соціальне страхування : Закон України від 26.06.1997 № 402/97-ВР : станом на 1 січ. 2001 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402/97-вр#Text>(дата звернення: 05.05.2025).

21. Про призначення субсидії : Ухвала Верхов. Суду України від 09.09.1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004700-98#Text>(дата звернення: 05.05.2025).

22. Рудакова Л. О. Доктринальна характеристика корпоративного страхування як різновиду соціального медичного страхування працівників сфери охорони здоров'я. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2022. № 2. С. 53–60. URL: <https://doi.org/10.11603/1681-2786.2022.2.13309>(дата звернення: 05.05.2025).

23. Сохань М. Ю. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування як форма соціального захисту осіб із сімейними обов'язками. *Прикарпатський*

юридичний вісник. 2020. № 2(31). С. 65–68.

URL: [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2\(31\).567](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2(31).567)(дата звернення: 05.05.2025).

24. Стожок Л. Еволюція соціального страхування в Україні. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія. Економічні науки*. 2019. № 4 (105). С. 81–94.

25. Стожок Л. Соціальне планування в системі соціального страхування. *Економічний дискурс*. 2017. Вип. 3. С. 172–180.

26. Трунова Г. А. Акти фонду соціального страхування України: проблеми державної реєстрації. *Держава і право. Серія "Юридичні науки"*. 2017. Вип. 77. С. 195–209.

27. Тулуш Л. Д., Шульдякова Д. В. Розвиток фінансового механізму соціального страхування в Україні. *Економіка невизначеності: практичний погляд на проблему*. 2021. С. 268–380. URL: <https://doi.org/10.31732/eu-6>(дата звернення: 05.05.2025).

28. Угода про субсидії та компенсаційні заходи : Угода Світ. орг. торгівлі від 15.04.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_015#Text(дата звернення: 05.05.2025).

29. Щодо закриття рахунків, на які надходили кошти на обов'язкове соціальне страхування (крім збору на обов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття) : Лист Нац. банку України від 02.10.2001 № 25-211/1632-5931. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v5931500-01#Text>(дата звернення: 05.05.2025).

30. Щодо обліку коштів збору на обов'язкове соціальне страхування : Лист Нац. банку України від 19.02.1998 № 25-021/310-1296. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1296500-98#Text>(дата звернення: 05.05.2025).